

ВІДГУК

**офіційного опонента на дисертацію Мельничук Ольги Степанівни
«Міська правова система в Україні: загальнотеоретичне дослідження»,
поданої на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук
за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права;
історія політичних і правових учень**

Дисертаційне дослідження О. С. Мельничук присвячене темі, яка є *безумовно актуальною* як у науковому, так і в практичному плані. Феномен міста, його правовий статус, специфіка врядування, унікальна правова культура століттями привертала увагу вчених і практиків. Тим не менш, не можна не визнати, що проблематика формування правового простору, його структурування та організація зберігає своє важливе значення і в сучасних умовах. При цьому необхідно підкреслити, що дослідження набуває додаткової значущості в умовах сучасної України, коли на порядку денному знаходяться питання децентралізації та деконцентрації державної влади, реформи місцевого самоврядування.

Слід погодитись з тим, що в українській юридичній науці проблематика міста розглядається насамперед в контексті конституційно-правового та муніципально-правового регулювання, а також історії права. Водночас в ній відсутні комплексні теоретико-правові дослідження процесів урбанізації в українському суспільстві та формування міської правової системи як особливого виміру правової реальності. Усе це й зумовлює актуальність і важливість роботи, представленої О. С. Мельничук.

Відзначимо, що дослідження виконано відповідно до теми науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» на 2011–2015 рр. «Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку української державності та права» (державний реєстраційний номер – 0110U000671) та плану науково-дослідної роботи кафедри теорії держави і права «Наступність та оновлення як тенденція розвитку держави і права сучасної України». Дисертація виконана відповідно до проекту

фундаментального дослідження «Міська правова система: загальнотеоретичні, інтегративні та нормативні засади».

Наукове дослідження базується на сучасних теоретико-методологічних засадах, сприяючи переосмисленню підходів до міського права і міської правової системи в сучасних умовах. Привертає увагу методологічно виважене використання дисертанткою урбаністичного підходу, що дозволило використати його значний потенціал при дослідженні подібної проблематики (підрозділ 1.1). Слід також вітати активне звернення авторки до феноменологічного, комунікативного та антропологічного підходів. Достовірність отриманих в дисертації результатів забезпечується широкою джерельною базою (список використаних джерел складає 574 позиції), коректним застосуванням наукової методології. Висновки дисертації ґрунтуються на критичному аналізі робіт представників соціальних наук, теорії держави і права та галузевих юридичних наук. У роботі належним чином враховані відповідна нормативно-правова база, юридична практика, міжнародні стандарти тощо.

Авторкою добре обґрунтовано вибір напряму дослідження, його об'єкта, предмету, мети та завдань. Так, метою роботи визначено формування фундаментальної загальнотеоретичної концепції міської правової системи як особливого аспекту правової реальності сучасної України, характеристика особливостей її становлення, розвитку та нормативного забезпечення.

Для досягнення цієї мети дисертантка поставила перед собою такі основні завдання: формування методологічних аспектів використання урбаністичного підходу в сучасній юриспруденції; розкриття специфіки правового образу міста як основи для формування міського права; з'ясування генези розуміння міського права та міської правової системи як особливих правових феноменів; характеристика особливостей ціннісно-нормативного розуміння феномену міського права; розкриття теоретичних та нормативних аспектів розмежування міського та муніципального права; формування

концепції центр-периферійних відносин як методології децентралізації влади у сучасній державі; виявлення ролі міст у структурі державного простору; розгляд специфіки організації державного простору у контексті застосування урбаністичного підходу; характеристика центр-периферійних відносин у сучасній державі; формування методологічних засад застосування системного підходу у дослідженні міської правової системи; виявлення концепту і поняття міської правової системи; обґрунтування міського правового простору як субстрату міської правової системи; виявлення суб'єктних складових міської правової системи, зокрема, розгляд антропологічних засад інституціоналізації міського права; характеристика нормативних засад міської правової системи; розгляд інституційного забезпечення міської правової системи; виявлення специфіки правових комунікацій у межах міських правових систем; з'ясування особливостей ідеологічних засад розвитку міської правової системи та ін.

Для поглибленого аналізу предмета дослідження використана сукупність загальнонаукових та спеціально-наукових методів пізнання, що дозволило успішно розв'язати теоретичні та практичні завдання, які визначили своєрідність і загальне спрямування дисертації.

Наукова новизна результатів дисертації полягає в тому, що у ньому вперше у вітчизняній юридичній науці здійснено концептуальне осмислення міської правової системи як особливого виміру правової реальності.

Серед отриманих дисертанткою *нових конкретних науково обґрунтованих висновків та сформульованих положень* на увагу заслуговують (с. 11-13 дис. і 6-7 автореф.):

– сучасне розуміння міського права, яке базується на ідеї правового плюралізму та існує в недержавній формі як продовження міської культури, правосвідомості городян, і має самостійне інституційне вираження у міській правовій системі;

– використання урбаністичного підходу як складову методології правового пізнання задля характеристики нерівномірності правового впливу

та формування особливих міських просторів, в яких кількість та характер правових комунікацій зумовлюють неоднаковість у сприйнятті правових норм та цінностей;

– виявлення напрямів та характеру впливу міст на фрагментацію та інституціоналізацію державного простору та центр-периферійний аналіз державного простору, у якому концентрація ресурсів в урбанізованих центрах є найбільш перспективним варіантом регіонального розвитку;

– новий аспект типології сучасної держави шляхом виділення моноцентричних та поліцентричних держав;

– виокремлення двох аспектів інституціоналізації міського права: у вигляді міської правової системи та правової системи міста.

Може бути підтримана пропозиція дисертантки щодо застосування міждисциплінарних науково-дослідницьких програм у загальній теорії права (с. 20-21 дис.), виокремлення в структурі міської правової системи п'яти підсистем: суб'єктної, нормативної, інституційної, комунікативної та ідеологічної (розд. 4 дис. і с. 4 автореф.), а також ідеї щодо формування та нормативного закріплення правових статусів міст (загального, спеціального та виняткового) – с. 12 дис. і с. 7 автореф.

Заслуговують на увагу загальнотеоретичний аналіз феномену правового простору (підрозд. 3.3), визначення міського права як ціннісно-нормативної регулятивної системи, що встановлює і закріплює суб'єктивні права, законні інтереси та юридичні обов'язки міських жителів, а також містить систему правових засобів і процедур, за допомогою яких здійснюється міське адміністрування (с. 68 дис.) та міської правової системи як ціннісно-нормативної цілісності юридичних феноменів та процесів міста, які інституціоналізуються у правовому житті городян та використовуються жителями міста і муніципальними органами (с. 12 дис.).

Усе це в сукупності обумовлює *належний рівень наукової достовірності* дисертаційного дослідження, наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у ньому.

Його результати можуть бути використані у подальшій науково-дослідній роботі, у сфері правотворчості, у правозастосовній діяльності. Крім того, вони можуть бути актуальними й корисними у навчальному процесі – при викладанні загальнотеоретичних юридичних дисциплін (теорії держави і права, конституційного та адміністративного права та ін.), а також у процесі підготовки і підвищення кваліфікації державних і муніципальних службовців.

Наукові положення, висновки й рекомендації, сформульовані в дисертації, *повно викладені більш ніж у п'ятдесяти опублікованих працях* (у тому числі за кордоном). Результати дослідження апробовані на низці наукових конференцій, у тому числі міжнародних.

Зміст автореферату *ідентичний* основним положенням дисертації.

Віддаючи належне здобуткам дисертаційного дослідження О. С. Мельничук, разом з тим не можу, за обов'язком офіційного опонента, не звернути увагу на *висновки й твердження, що викликають сумніви, не відзначити певні недоліки роботи.*

1. Досліджуючи підходи до співвідношення понять «право» і «правова система», дисертантка вважає, що проблематику міської правової системи найдоцільніше розглядати виходячи з варіанту, згідно з яким поняття «право» трактується як більш широке поняття, ніж поняття «правова система» (див. с. 130 дис. і с. 22-23 автореф.). При цьому міське право визначається авторкою як ціннісно-нормативна регулятивна система, а міська правова система – як ціннісно-нормативна цілісність юридичних феноменів та процесів (с. 6 автореф.).

З таких визначень залишається не до кінця зрозумілим, які юридичні явища (процеси, феномени) охоплюються поняттям права і водночас не входять до поля правової системи. Іншими словами, за рахунок відсутності яких елементів правова система є вужчою за право? Який підхід до співвідношення права і правової системи доцільно використовувати щодо іншої (не міської) проблематики? Іншими словами, чи є обраний авторкою варіант універсальним? Крім того, слід звернути увагу на певну непослідовність О. С. Мельничук у проведенні цього підходу. Так, у п. 12 загальних висновків йдеться про «розгляд міського права як особливої правової системи ...», тобто ці поняття розглядаються як синоніми (с. 330

дис. і с. 23 автореф.). Думку дисертантки з цих питань було б цікаво почути під час захисту.

2. Ознайомлення з дисертацією в цілому дає можливість висловити пропозицію щодо ймовірного зміщення акцентів у категоріальному ряді дослідження. На нашу думку, у центр уваги можна поставити унікальний правовий простір міста, який формується завдяки одночасній дії в місті національного, міського і муніципального права, ефективна дія яких забезпечується інститутами національної і міської правових систем, утворює міський правопорядок і породжує специфічну правову реальність. У такому випадку, видається, можна більш чітко підкреслити особливості правового образу певного міста.

3. Характеризуючи нормативну складову міського права, О. С. Мельничук наголошує на необхідності виходити не з позитивістського, а з соціологічного розуміння правової норми (див. с. 65 дисертації). Вважаємо подібне протиставлення деякою мірою штучним, враховуючи, що соціологічне розуміння нерідко розглядається як варіант позитивістського підходу (до речі, дисертантка не заперечує такої можливості на с. 67 роботи). За великим рахунком, йдеться про одночасне застосування до норми права двох з трьох класичних елементів дефініції права: належного встановлення і соціальної дієвості (див. роботу Р. Алексі «Поняття і дійсність права (відповідь юридичному позитивізму)»). При цьому авторка, на жаль, ухиляється від проблеми визначення критеріїв соціальної дієвості права.

Крім того, не зовсім зрозумілим у цьому ж контексті є ігнорування О. С. Мельничук третього класичного елементу дефініції права – правильності змісту, який відсилає нас до непозитивістських версій праворозуміння. На нашу думку, саме визначення міського права як ціннісно-нормативної регулятивної системи (с. 68 дисертації) дає підстави для використання, як мінімум, м'якої версії сучасного юснатуралізму.

4. На с. 78 дисертації авторка вказує на подвійну легітимність норм міського права: як вторинні норми вони ухвалені на основі первинних норм;

крім того, легітимність міського права виникає внаслідок визнання правил, які встановлюються в межах міста, судами та іншими суб'єктами права.

На нашу думку, такий підхід не повною мірою розкриває специфіку легітимації міського права, оскільки фактично відтворює два шляхи легітимації будь-якого права: *змістовну легітимацію*, яка є наслідком сприйняття права в суспільстві як правильного регулятора (правильність означає, що позитивне право в цілому відповідає змістовним моральним стандартам, закріплює й захищає права людини, що забезпечує визнання громадянами його правил, свідчить про їх виправданість, доцільність і корисність) та *процедурну легітимацію*, яка забезпечується завдяки належному встановленню правил, тобто їхньому прийняттю уповноваженим на це суб'єктом у передбаченому порядку, з дотриманням необхідної процедури та закріпленні в певних формах (джерелах). Вважаємо, що специфіка легітимації міського права може бути встановлена, якщо насамперед будуть ураховані особливості суб'єктів визнання та відповідного набору міських цінностей.

5. На с. 334 дисертації та с. 25 автореферату авторка, характеризуючи комунікативну підсистему міської правової системи, виділяє три основні напрями правової комунікації в міському праві: правова комунікація між містом та городянами, правова комунікація між містами та правова комунікація між державами з приводу міст.

На нашу думку, цей підхід можна піддати критиці з двох підстав. По-перше, наскільки виправданим є виділення як одного з основних такого напрями комунікації, як комунікація між державами з приводу міст? Вважаємо, що цей напрям виходить за межі міського права і міської правової системи і є радше складовою міжнародно-правової комунікації. Слід зауважити, що специфічність цього напрями визнає й сама дисертантка, підкреслюючи, що «міста, по суті, знаходяться поза межами цієї комунікації, виступають не її суб'єктом, а приводом» (с. 26 автореф.).

По-друге, викликає здивування відсутність як основного напрями

правової комунікації між городянами. У принципі, подібний тип спілкування можна побачити в структурі правової комунікації між містом та городянами, що включає в себе форми безпосередньої участі членів територіальної громади у вирішенні питань місцевого значення (див. с. 25-26 автореф.). Проте, на нашу думку, об'єднання в одному напрямку комунікації між містом і городянами та комунікації між городянами нівелює принципову різницю в характері комунікації: у першому випадку йдеться про вертикальний, а у другому – про горизонтальний зв'язок між суб'єктами. Як видається, правова комунікація між городянами не завжди має чітку правову регламентацію, хоча є вкрай важливою – особливо для формування міських правових цінностей.

6. Необхідно також звернути увагу на те, що окремі положення наукової новизни, на наш погляд, сформульовані занадто абстрактно і тому мають бути додатково розриті під час захисту. Йдеться, зокрема, про висновок, відповідно до якого інституціоналізація міської правової системи можлива за умов поєднання правового образу міста та міського правового простору (с. 12 дис. і с. 6 автореф.).

Водночас слід констатувати, що висловлені зауваження не заперечують загальну позитивну оцінку дослідження, проведеного О. С. Мельничук. Воно є завершеною працею, в якій отримані нові науково обґрунтовані результати, що в сукупності є суттєвими для вирішення конкретного наукової проблеми – формування загальнотеоретичної концепції міської правової системи як особливого аспекту правової реальності сучасної України, характеристики специфіки її становлення, розвитку та нормативного забезпечення. Низка положень і висновків роботи є корисною також для практичної діяльності.

Отже, дисертація О. С. Мельничук «Міська правова система в Україні: загальнотеоретична характеристика» відповідає вимогам Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567, та іншим нормативним вимогам, які ставляться до такого роду досліджень, а її авторка заслуговує на присудження наукового ступеня доктора юридичних наук зі спеціальності 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень.

Офіційний опонент:

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теорії держави і права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

С. П. Погребняк

С. П. Погребняк

Підпис	<i>Погребняк С.П.</i>
Засвідчую	<i>Головко</i>
Нач. ВК	<i>13 квітня 2016 р.</i>